

PROBLEMAS E MÉTODOS PARA O ESTABLECEMENTO DO LÉXICO ADMINISTRATIVO GALEGO

ANA ISABEL BOULLÓN AGRELO
ERNESTO XOSÉ GONZÁLEZ SEOANE
RAMÓN MARIÑO PAZ

Universidade de Vigo / Universidade de Santiago

Hoxe en día, despois de varios séculos de se ver apartado da vida administrativa, o idioma galego comeza a recuperar espazos que anteriormente lle estiveran vedados. Non cremos necesario explicar agora as causas históricas que motivaron que se vise privado desde hai tempo dun uso normal, pero si queremos sinalar agora que, por culpa desta situación secular, na actualidade faise necesario partir case desde cero á hora de establecermos unha linguaxe administrativa autenticamente nosa. A tarefa complicase aínda máis debido ás esixencias que, coma todo tecnolecto, impón esta linguaxe administrativa¹. Entre elas ocupa un lugar sobranceiro a necesidade de precisión que teñen as comunicacións de tipo administrativo, que obriga a facer unha coidadosa escolla dos termos que se vaian adoptar. É tamén o requisito da precisión o que nos prevén, neste terreo, contra unha sinonimia pouco rigorosa que poida conducir a erros de interpretación. Por poñermos un exemplo, é evidente que non se poden utilizar indistintamente as palabras *roubo* e *furto*, xa que son dúas infraccións tipificadas de maneira diferente polo Código Penal. Por outra banda, a linguaxe administrativa necesita tamén ser clara, posto que sempre debe quedar garantido que o cidadán comprenda as mensaxes que se lle dirixan. Sen embargo, ó estar este tecnolecto practicamente limitado ó uso escrito, actúa nel unha tendencia moi forte á conservación de palabras e expresións desaparecidas na lingua oral ou consideradas xa anticuadas. O noso xuízo, unha planificación lingüística axeitada debe tender a contrarrestar esta inercia.

---

¹ Véxase ó respecto Xermán García Cancela, "Algunhas consideracións sobre o galego como lingua da administración", *Cadernos da lingua*, 1 (1990), pp. 47-56.

Os dous criterios fundamentais ós que parece recomendable aterse para a fixación do léxico administrativo dun idioma que, coma o noso, carece de tradición recente neste ámbito, son os seguintes:

1º. A harmonización coas solucións adoptadas polas restantes linguas románicas.

2º. O respecto ó patrimonio léxico galego.

Debémonos mover, pois, entre a vocación de universalidade e a atención á nosa propia idiosincrasia². No momento de escoller cada un dos termos que van integrar este vocabulario hai que ter presente un panorama xeral do comportamento que a familia románica amosa en cada caso. Sobre todo é preciso prestar unha especial consideración ás linguas que nos son máis afíns, é dicir, ós idiomas iberorrománicos, e entre elas especialmente ó portugués, por razóns obvias, e mais ó catalán, por se tratar tamén dunha lingua minorizada en proceso de normalización que comparte coa nosa numerosos problemas comúns. No tocante ó respecto ó patrimonio léxico galego, está claro que cómpre recuperar todo un tesouro de palabras patrimoniais que, con pequenos retoques, poden integrarse sen problemas no ámbito lingüístico do que estamos a falar. Así mesmo, importa ter moi en conta a nosa tradición xurídica medieval. Non podemos esquecer que durante os séculos XIII, XIV e XV o galego foi lingua de uso corrente entre os notarios, os concellos ou os organismos gremiais. O material que hoxe conservamos, abundante pero aínda insuficientemente estudiado, supón unha preciosa contribución para a tarefa que nos ocupa.

Os dous criterios que acabamos de propor funcionan perfectamente desde unha perspectiva teórica. Sen embargo, se descendemos ó terreo do concreto, da situación real e legal do noso idioma, batemos cun conflito de resolución moito menos doada. Se ben o Estatuto e maila Lei de Normalización Lingüística de Galicia recoñecen o dereito que asiste ó galego para se constituír en lingua da administración galega, existe unha situación de feito que dificulta o establecemento e consolidación dunha linguaxe xurídica e administrativa propia. Referímonos á dependencia de Galicia respecto da administración central. A realidade é que o noso país, por máis que conte cun parlamento que legisla en galego e cun goberno autónomo que publica un diario oficial tamén en galego, desenvolve estas actividades dentro do marco xurídico do estado. A lexislación básica que rexe en Galicia, en Catalunya

---

² Un excelente exemplo de como se deben combinar estes dous criterios proporciónao o traballo de Carlos Díaz Abreira, "Modelo de ficha lexicográfica. Dous exemplos: 'turno' e 'apremio'", *Cadernos da lingua*, 1 (1990), pp. 41-46.

e en Euskadi é a do estado, e, como todos sabemos, anque *de iure* España se constituía como un estado plurilingüe, *de facto* a lingua da súa administración central é só o español. Esta administración central exprésase a través dun idioma consolidado que conta cun léxico xurídico peculiar e, o que é máis importante, cunha serie de conceptos e figuras xurídicas propias en maior ou menor grao, pois aínda que a maioría dos termos pertencen ó que o profesor Santamarina chama "esperanto tecnolectal"³, non é menos certo que o seu uso difire en moitas ocasións dunha lingua para outra.

O feito de que boa parte da lexislación vixente en Galicia sexa a mesma cá que rexe en calquera outra comunidade autónoma do estado obriga a quen se ocupa da elaboración dunha linguaxe administrativa galega a traducir palabras ou frases que a miúdo non teñen saída en idiomas distintos do español. Así, por exemplo, podemos cita-lo caso da palabra española *acordada*, unha voz usada exclusivamente dentro da administración, e especialmente dentro do ámbito xudicial, para designar unha comunicación interna na que se transmite unha orde dun tribunal superior a outro inferior ou na que se pide unha comprobación nun asunto determinado. Emprégase, por exemplo, nos certificados, como unha parte que se reserva para enviar ó lugar de procedencia cando hai dúbidas sobre a súa lexitimidade ou erros na transcripción. Non é máis cá substantivación do participio do verbo *acordar* a partir de expresións do tipo "la sentencia *acordada*" ou "la resolución *acordada*". No material lexicográfico consultado doutros idiomas non parece existir ningunha palabra que corresponda exactamente a este termo. Así, en portugués danse como solución diversas formas máis ou menos equivalentes: *decisao, estipulaçao, resoluçao, acordao, sentença, determinaçao*, etc. A equivalencia proposta en francés é *arrêt*, termo moito máis xenérico que significa 'auto xudicial, sentencia, providencia, decisión xudicial'. Algo moi semellante ocorre en italiano (*decreto*) e mais en inglés (*decree*). Neste caso, pois, para a primeira acepción as propostas léxicas van na mesma dirección cás usadas nos outros idiomas, e consisten en empregar termos máis xenéricos que fagan referencia a un acto comunicativo de tipo administrativo (*resolución, comunicación, orde, providencia*). Para a segunda acepción faise necesaria unha expresión que indique unha necesidade tan concreta, polo que se propón *anexo de comprobación (dun documento)*, que ten a vantaxe de tratarse dunha fórmula moito máis transparente para o usuario.

---

³ Cfr. A. Santamarina, "A documentación dialectal no establecemento dunha linguaxe administrativa", en *Revista de Administración Galega* 1, 1985, pp. 109-117.

Noutras ocasións, aínda que os conceptos xurídicos sexan case idénticos en dúas ou máis linguas, os termos que os expresan supoñen a súa consideración desde distintas perspectivas. Tal é o caso, por exemplo, do español *desahuciar* e *desahucio*, que corresponden ó portugués *despejar* e *despejo*. Mentres que no español se contempla o inquilino como obxecto do *desahucio* (dise *desahuciar a un inquilino*), no portugués repárase en que a propiedade é obxecto do *despejo* (o inquilino *despeja o prédio*). Aínda que os conceptos son semellantes, a elección do vocábulo que os exprese envolve enfoques distintos que deben tomarse en consideración. Neste caso, e dado que o galego ten aquí que limitarse a expresa-lo mesmo concepto na precisa perspectiva que determina a lei, óptase por recorrer ó préstamo interno e habilita-la mesma palabra que na época medieval se utilizaba para designa-la idea de "1. Quitar a alguen completamente las esperanzas de algo que deseaba. 2. Declarar a un enfermo incurable y sin esperanzas de sobrevivir"⁴. Trataríase, pois, de practicar unha ampliación semántica e de engardirlle a estas acepcións, debidamente documentadas nos textos medievais⁵, unha terceira, para así poder dicir *desafiuzar un inquilino*.

Por outra banda, o feito de que os dous idiomas en conflito en Galicia manteñan estreitas relacións de parentesco provoca dúas tendencias contrapostas, o diferencialismo extremado e o servilismo respecto do español, tendencias que, ó noso entender, poden resultar igualmente perigosas. Unha saída non é mellor ou peor nin máis ou menos galega porque se diferencie en maior ou menor grao do español, pero isto tampouco debe inducirnos a practicar unha tradución servil e calcada da lingua hexemónica. O portugués, aínda sendo un idioma moi próximo ó noso, tampouco pode se-la panacea dos nosos males, pois xa vimos cos exemplos anteriores (poderían ser bastantes máis) que non é posible recorrer sempre a el como fonte de posibles solucións.

Así as cousas, ¿a que outras vías de saída podemos acudir? En primeiro lugar parece necesario que nos refiramos ó uso da documentación medieval. Se ben é certo que o galego carece dunha tradición xurídica moderna, non podemos esquecer-la abundancia de documentos medievais escritos na nosa lingua. O uso destes textos como fonte de posibles saídas para problemas actuais, que fai necesaria a

---

⁴ María Moliner, *Diccionario de uso del español*, Gredos, Madrid, 1986, s.v.

⁵ "Desde que vio que os da sua parte huus era mortos et os outros presos, et ja *desafiuzado* de sua vida, tato que no podia falar..." J.L. Pensado, *Mirages de Santiago*, Madrid, 1958, p. 195.

existencia de edicións rigorosas cos seus glosarios correspondentes, resultará de sumo interese para o noso traballo. Son varios os exemplos que podemos aducir como proba da validez deste procedemento de préstamo interno⁶. Sirva o coñecido caso de *concello* como indicador do éxito que pode te-la recuperación para a vida actual dunha palabra que estaba case que perdida⁷.

As posibilidades que ofrece o aproveitamento do léxico galego vivo constitúen outro dos posibles camiños de saída para os problemas que se nos presentan. O profesor Antón Santamarina, no xa citado artigo sobre "A documentación dialectal no establecemento dunha lingua administrativa"⁸, propuña *obriga* e *avinza* como formas correspondentes ás castelás *pagaré* e *igualda*. Nós agora limitarémonos a engadir un exemplo máis, a posible saída galega para o castelán *manzana*, na súa acepción de 'conxunto de casas'.

O castelán denomina *manzana* aqueles conxuntos illados de edificios que existen nas vilas e cidades. Non parece conveniente falarmos en galego de *mazás de casas, posto que, á parte de se tratar dunha metáfora extravagante por non se ver clara a relación semántica que existe entre a mazá como froita e a mazá como bloque de casas, contamos na nosa propia lingua con voces como *rueiro*, que fan innecesario ese posible calco. En efecto, nos arquivos do Instituto da Lingua Galega está documentado o substantivo *rueiro* como 'grupo de casas illadas dentro dunha aldea ou dunha vila'. Resulta evidente que estamos ante dous conceptos moi semellantes. Abondará, xa que logo, con elimina-la referencia á aldea ou á vila que hoxe ten a voz *rueiro* para que, ó adquirir un valor universal, sen restriccións semánticas, o seu uso poida facerse extensivo á cidade de xeito que sexa posible empregala sempre no canto do castelán *manzana*.

No mesmo galego vivo podemos recadar algunhas palabras que, ó estaren moi enraizadas no medio rural, poderían resultar máis transparentes ca outras que emprega a prosa administrativa. Referímonos a casos coma os de *apear* e *apeo*.

O diccionario da Real Academia Española define o verbo *apear*, na súa cuarta acepción, como a acción de "reconocer, señalar o deslindar una o varias fincas, y especialmente las que están sujetas a

---

⁶ Máis exemplos de interese podémoslos atopar en A.I. Boullón Agrelo e F. Tato Plaza, "Tres propostas terminolóxicas para o léxico xurídico-administrativo a partir de fontes medievais", *Cadernos da lingua*, 1 (1990), pp. 11-15.

⁷ Para a explicación das razóns en que se basea a recuperación deste vocábulo para a lingua actual cfr. A. Santamarina, "¿Concello, axuntamento, municipio...?", en *Lingua e Administración* 1, 1984, p. 6.

⁸ Cfr. nota 3.

determinado censo, foro u otro derecho real⁹. Trátase dunha operación que os concellos deben realizar ás veces a fin de sinalaren os límites dun terreo seu, ou ben cando dous ou máis particulares desexan establecer exactamente os lindeiros das súas propiedades. A palabra *apear* formouse a partir do substantivo *pé*: con ela désígnase a acción de sinala-las extremas dun terreo percorréndoa a pé. De *apear* procede o substantivo correspondente, *apeo*. O lado destes termos o castelán conta con outros de significado máis amplo que en certas ocasións se poden empregar con este mesmo sentido. Referímonos a verbos como *delimitar*, *deslindar* ou *demarcar* e ós seus correspondentes substantivos: *delimitación*, *deslinde* ou *deslindamento*, e *demarcación*.

As demais linguas románicas admiten tamén voces relacionadas cos conceptos de *límite* ou *marca* (port. *delimitar*, *demarcar*; fr. *délimiter*; it. *limitare*). Mais isto non impide que manteñan palabras sinónimas propias soamente de cadansúa zona lingüística, como é o caso das voces francesas *arpenter* 'apear' e *arpentage* 'apeo', de probable orixe gala.

En galego son perfectamente admisibles palabras panrománicas como *delimitar* e *delimitación*, así como outras de extensión máis reducida: *deslindar*, *deslindamento* e *deslinde*; *demarcar* e *demarcación*. Todas elas teñen aquel valor xeral das súas correspondentes verbas castelás, das que antes falabamos. Pero, por outra banda, os ficheiros do Instituto da Lingua Galega demostran que en varios puntos do territorio galego se utilizan os substantivos *derrega* e *derrego* coa acepción de 'lindeiro co que se separan dous terreos'. A partir deles creouse o verbo *derregar*, que significa, entre outras cousas, 'traza-los límites dun terreo'. Nos mesmos ficheiros consta que as palabras *derrega* e *derrego* adquiriron tamén o significado de 'acción e efecto de derregar'. Dáno-la impresión de que, logo de se forma-lo verbo *derregar* ('traza-los límites dun terreo') sobre as bases de *derrega* e *derrego* ('lindeiro co que se delimita un terreo'), creouse unha novo acepción para estes dous substantivos, a de 'acción e efecto de derregar', que procede do novo verbo.

Derrega e *derrego* contan co sinónimo *estrema*, do que saíu o verbo *estremar*, sinónimo de *derregar*. Documentáanse tamén as expresións *facér* ou *bota-las extremas*, que significan, así mesmo, 'traza-los límites dun terreo'. Fronte a isto *apear* e *apeo* non aparecen rexistradas como formas vivas nos ditos ficheiros.

A consulta desta documentación aconséllanos introduci-las voces *derregar* ou *estremar*, ou mesmo *facér* ou *bota-las extremas* para ex-

---

⁹ Citaremos sempre pola vixésima edición (1984).

presa-lo concepto de *apear*. Para o substantivo *apeo* propoñemos como posibles alternativas *derrega*, *derrego* e *estrema*. Como vemos, a actual realidade léxica da nosa lingua pode responder perfectamente ás necesidades dunha linguaxe administrativa moderna. Palabras cotiás como as que acabamos de citar deben incorporarse a este tecnolecto.

Quédanos, finalmente, un último recurso para o aproveitamento do material lingüístico propio con vistas ó seu uso en rexistros como o que nos ocupa. Falamos das ampliacións e modificacións de sentido, polas que un determinado vocábulo patrimonial pode pasar a ser portador de acepcións das que ata o de agora carecía. En moitos casos trátase de ampliacións e modificacións que veñen dalgún xeito avaladas por seren a solución adoptada por outras linguas do noso ámbito románico. Combínase así o procedemento que estamos a describir con outro frecuentemente utilizado en tódolos idiomas, o do calco semántico. Os casos de *ponte* e *cume* poden servir como exemplos ilustrativos.

A palabra castelá *puente*, debido a unha evidente metáfora que triunfou popularmente, pasou a significa-lo que hoxe define o dicionario da RAE, na oitava acepción, como 'día o días que entre dos festivos o sumándose a uno festivo se aprovechan para vacación'. Non se trata dun paso dado única e exclusivamente polo castelán, pois alomenos o francés *pont*¹⁰ e o italiano *ponte*¹¹ experimentaron a mesma evolución. Resulta difícil precisar que lingua foi a que deu o primeiro paso e cales as que fixeron o calco a partir dela, pero en calquera caso non é isto o que agora interesa na nosa exposición. O que está claro é que en vista destes datos, e sobre todo pensando na forte penetración que está obtendo no galego este castelanismo léxico, convén que se lle engada á palabra *ponte* esta nova acepción. O calco semántico paréce-nos moi xustificado.

Do inglés provén, como indica Antón Santamarina¹², a expresión española *coferencia en la cumbre*, formada sobre o modelo *summit conference*, que se incorporou ó italiano como *conferenza al vertice*, ó francés como *conférence au sommet* e ó portugués como *conferência*

---

¹⁰ "(1867) FAIRE LE PONT: chômer entre deux jours fériés. Par ext. *Le pont* les jours ainsi chômes. 'Les ponts se multiplient, non sur nos rivières, mais sur les jours ouvrables' (DUHAM)". *Petit Robert 1. Dictionnaire de la langue française*, Le Robert, Paris, 1985.

¹¹ "Vacanza di tre o più giorni consecutivi che si ha quando un giorno lavorativo viene a trovarsi fra due giorni festivi, ed è considerato festivo anch'esso; *fare il -*; *per il - di Capodanno andremo in montagna*; *per i Santi c'è un lungo -*". *Il Nuovo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*, Zanichelli, Bologna, 1977 (11ª ed).

¹² "A documentación dialectal...", cit., p. 114.

cimeira. De novo o calco semántico para a nosa lingua queda referendado polo feito de actuaren do mesmo xeito os restantes idiomas románicos. Parece lícito, pois, engardirlle á palabra *cume* esta nova acepción, e así comezar a falar de *conferencias no cume* ou de *cumes ministeriais*.

O aproveitamento do léxico vivo e da tradición medieval é, xa que logo, unha ferramenta de traballo utilizable nalgúns casos. Cando non sexa posible atopar aquí a solución, pode resultar positivo acudir ás ampliacións e modificacións de sentido. Sen embargo, ás veces non se poden encontrar por estas vías saídas para certos conceptos que a miúdo son de uso corrente. Tal é, por exemplo, o caso de *acera* 'beira dunha rúa reservada ós peóns'.

Esta palabra, castelanismo léxico fortemente introducido na nosa lingua actual, revélase como un interesante problema para o planificador lingüístico galego. Corominas e Pascual¹³ fana derivar de *faz* 'cara', de tal xeito que o antigo *facera*, que ó primeiro quería dicir 'fachada', cobrou máis tarde o significado de 'cada unha das dúas ringleiras de casas que hai ós dous lados dunha rúa ou ós catro dunha praza' e, finalmente, o de 'beira da rúa ó pé destas ringleiras de casas'. Por conseguinte, de ser certa a tese de Corominas e Pascual, a palabra castelá *acera* tería unha evolución moi peculiar sen correlato noutras linguas.

En efecto, mentres que os portugueses chamaron *passeio* a ese espacio urbano, os franceses denominárono *trottoir* (formado dosbre *trotter*, por se-lo lugar por onde a xente camiña) e os italianos optaron por unha creación *marciapiede*. ¿Que ocorreu en Galicia? Algo moi doado de comprender. Cando as nosas cidades empezaron a adquirir un aspecto moderno e a contar, entre outras cousas, con *aceras*, era xa o castelán a lingua da administración e, sobre todo, a lingua das clases urbanas acomodadas e poderosas. Por iso, o castelanismo léxico que estamos a comentar triunfou tan facilmente. As *aceras* galegas nunca tiveron nome de seu, senón sempre alleo, pois o idioma galego comezaba a retirarse ás vilas e aldeas, onde non había tales cousas.

Hoxe en día as solucións que teoricamente podemos adoptar son de dous tipos:

1. Adaptación dun préstamo.- Poderíase acepta-lo castelanismo *acera*, ou ben o lusismo *passeio*, baixo a forma *paseo*, máis axeitada ó noso sistema lingüístico. Mais este lusismo traeríanos un problema de interferencia semántica, pois actualmente nas

---

¹³ J. Corominas e J.A. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Gredos, Madrid, 1980.

nosas vilas e cidades hai xa *paseos* polos que os veciños adotan saír a camiñar, paseos que non son en absoluto *aceras*.

2. Creación.- Botando man da palabra *beira*, presente no concepto de *acera*, poderíamos pensar nun sintagma como 'beira da rúa'. Así, da mesma maneira que de 'beira do mar' se chegou a *beiramar*, de 'beira da rúa' poderíase chegar a *beirarrúa*. O mesmo procedemento serviría para procurar unha saída para o castelán *arcén*, palabra conectada semanticamente con *acera*, que tería en *beiravía* o seu correlato galego.

Na nosa opinión, convén decidirse por esta última alternativa (*beirarrúa*), xa que, sendo tan comprensible coma o castelanismos *acera* e non provocando conflito semántico ningún -como ocorre co lusismo *paseo*-, pode xerarse perfectamente dentro do propio sistema lingüístico galego. A adopción de préstamos externos é un procedemento usado con frecuencia en tódolos idiomas. Sen embargo, as linguas minoritarias, como é a nosa, deben acudir a el con precaución, pois corren o risco de poñeren en perigo a súa propia independencia, e máis aínda en casos nos que o préstamo procede precisamente do idioma hexemónico.

Antes de rematarmos este traballo queremos facer unha breve referencia á necesidade de precisión que esixen as comunicacións de tipo administrativo. Todos sabemos que, paradoxalmente, neste campo adoita triunfa-la falta deste rigor necesario e mesmo a confusión. Reparemos simplemente no uso caótico dos distintos vocábulos que en español designan as diferentes divisións do texto. Palabras como *párrafo*, *parágrafo*, *epígrafe*, *apartado*, *título*, etc. empréganse indiscriminadamente sen que pareza existir un criterio claro e sólido que as distinga. O galego debe evitar isto. Así como a súa carencia de tradición neste eido administrativo supón a miúdo un atranco, neste caso a necesidade de partir desde cero deixa o camiño aberto para o establecemento dunha terminoloxía e unha tipoloxía precisas.

Todo o ata aquí exposto pretende soamente ilustra-los problemas que xorden a cotío cando se trata de buscar saídas galegas para conceptos creados en e para outra lingua. Indubidablemente, o proceso de consolidación destas escollas ten que ser longo, paralelo ó proceso de normalización da lingua nos ámbitos da administración. De pouco serve establecer que *manzana* 'bloque de casas' se debe dicir *rueiro* en galego se esta palabra non é posta en circulación de maneira efectiva. O traballo lingüístico ten que verse complementado, pois, por unha actitude decidida e comprometida dos organismos responsables da normalización.